

Польщак А. Л.

РОЗУМІННЯ ГУМАНІЗМУ Ф. МОРІАКОМ І П. КЛОДЕЛЕМ У КОНТЕКСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО «КАТОЛИЦЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

Статтю присвячено дослідженню питань розуміння гуманізму Ф. Моріаком і П. Клоделем у контексті літератури французького «католицького відродження», для якої є характерними певні спільні риси, зокрема оцінка ролі й місця людини в суспільстві та світі. Особливу увагу надано протиборству двох варіантів гуманізму в ХХ столітті — атеїстичного і християнського. Творчість Ф. Моріака у своїй глибинній сутності є вираженням християнського гуманізму, на якому в ХХ столітті позначились роздуми Ж. Марітена стосовно людини в цілісності її природного та надприродного буття. Ф. Моріак, як і П. Клодель, пов'язує справжній гуманізм і християнство, стверджуючи, що Христос є найвеличнішим творцем людських особистостей.

Ключові слова: Ф. Моріак, П. Клодель, гуманізм, християнський, цілісність.

Франсуа Моріак — нобелівський лауреат і один із найяскравіших представників французького «католицького відродження». Його творчість, позначена безперечною своєрідністю, найповніше вписується в контекст цього літературного напрямку, до якого також належить Поль Клодель. Доробок Ф. Моріака і П. Клоделя, як і твори найбільш яскравих письменників французького «католицького відродження» їхньої доби — Шарля Пегі, Жоржа Бернаноса, Жюльєна Гріна, є цікавим не лише з огляду на їхнє звернення до спадку християнства, а й із огляду на достатню жанрову різноманітність і світоглядні нюанси їхніх праць. Вони порушують вічні й водночас актуальні питання пошуку людиною свого місця в світі, до одного з яких також належить розуміння гуманізму.

Віднайдення свого коріння у християнській традиції має своїм наслідком у творчості Ф. Моріака та П. Клоделя небайдужість до суспільно-політичних, культурних і світоглядних питань, зокрема до питання трактування гуманізму сучасною культурою та суспільством. Правильне розуміння гуманізму залишається нагальним питанням і для наших часів.

Наша увага до цієї теми пов'язана із зауваженням дослідника творчості Ф. Моріака Бернара Кокюля в його книжці «Моріак: “Блокноти”», де він наголошує наявність широкого поля досліджень моріаківської публіцистики. Зокрема, Б. Кокюля приділяє велику увагу аналізу співвідношення між актуальністю та історією у стат-

тях Ф. Моріака. Дослідник зауважує унікальність творчого методу Ф. Моріака та особливий спосіб сприйняття актуальної дійсності, що дає можливість письменнику вловити подію конкретного моменту і перенести її у вічність. У своїх «Блокнотах» Ф. Моріак звертається ніби побіжно до того, що є справедливим, однак по суті це стосується сенсу діяльності християнина та письменника, якою її уявляє собі Ф. Моріак, — жага справедливості, право на яку передбачає гуманізм у контексті свого піклування про благо людини. Підхід П. Клоделя, загалом у своїх базових принципах характерний для митців французького «католицького відродження», дає нам змогу побачити цю проблему в інших ракурсах, хоча принципово він збігається з підходом Ф. Моріака, підсилюючи та обґрунтовуючи його в певних аспектах.

Аналізуючи дослідження і публікації з цієї теми, зазначимо, що до питання гуманізму Ф. Моріака звертався Натан Брейхер; частково питання гуманізму П. Клоделя в контексті інших питань розглядали Борис Шлецер і Софія Когут. Проте вперше гуманізм Ф. Моріака і П. Клоделя розглянуто в порівнянні та у зв'язку з концепцією інтегрального гуманізму Жака Марітена, в чому і полягає новаторство цього доробку. Мета цієї роботи — дослідити розуміння гуманізму в корпусі творів (переважно публіцистичних і релігійно-філософських) Ф. Моріака та П. Клоделя. Щоб досягти мети, необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати окремі

авторські матеріали; дослідити особливості розуміння гуманізму Ф. Моріаком і П. Клоделем, взяти до уваги історичні умови, у яких складалися ідеї мислителів-письменників стосовно цих питань та філософські ідеї, зокрема Ж. Марітена, у контексті яких — співзвучно чи контрастно — формувалася власна думка письменників. Дослідження дає змогу побачити динаміку розуміння гуманізму в літературі французького «католицького відродження», зокрема в особі Ф. Моріака та П. Клоделя в контексті тогочасної філософії, наприклад творів Ж. Марітена.

Для Ф. Моріака та П. Клоделя питання розуміння гуманізму є важливим із огляду на контекст руйнування основ особистості на історичному тлі двох світових воєн, філософсько-світоглядному тлі поширення раціоналізму. Творчість Ф. Моріака безперечно вирізняється гуманізмом, який є співзвучним із сучасними йому політичними, суспільними та культурними подіями і який водночас є віддзеркаленням його особистості, досвіду, переживань і рефлексій. Гуманізм письменника відображає загальну тенденцію напряму розвитку гуманізму, під яким зазвичай розуміють світоглядну позицію, яка стверджує достоїнство людської особистості.

З іншого боку, гуманізм у вужчому розумінні цього терміна був переважно феноменом світської думки. Водночас, уявлення, яке виникло в XIX ст. (і яке знайшло своє вираження в працях Якоба Буркхарта), що гуманізм був за своїм духом антихристиянським і антисередньовічним, зараз значною мірою подолано. Однак у XIX–XX ст. з'явився гуманізм атеїстичний як низка філософських напрямів, які були об'єднані тезою, що людина повинна бути найвищою метою та цінністю для людини (ішлося про атеїзм і імманентизм). При цьому релігія, що існує історично, визнавалася силою, яка дегуманізує.

Світогляд Ф. Моріака і письменників французького «католицького відродження» слід віднести до гуманізму християнського. На противагу гуманізму атеїстичному, християнський гуманізм — це позиція, яка стверджує, що істинна людяність — розум, любов, воля, творчість — досягає повноти в Христі. У XX ст. необхідність захисту гідності, прав і свобод людини стає все глибше і ширше усвідомлюваною. Церква також дала свою відповідь на цю проблему. Поль Теяр де Шарден, Ж. Марітен, Анрі де Любак та інші мислителі розробили різні аспекти концепції, відповідно до якої гуманізм саме в християнстві знаходить найбільш міцну основу і досконале вираження. Водночас, християнський гуманізм стверджує, що християнство готове вмістити

в собі всі позитивні аспекти будь-якого гуманізму, зокрема ті, що були історично розвинені поза межами християнства.

Один із підходів до ідеї християнського гуманізму в XX ст., який для нас може бути особливо цікавим з огляду на час, місце життя та потенційні можливості впливу з різних причин його творця, є ідея інтегрального гуманізму Ж. Марітена, сучасника Ф. Моріака і письменників французького «католицького відродження». Інтегральний гуманізм Ж. Марітена, який передбачає прагнення до свободи, розглядає людину в цілісності її природного та надприродного буття, не ставить задалегідь ніякої межі проникнення божественного в людину. Тому, зазначає філософ, його можна також назвати «гуманізмом Утілення».

Висуваючи питання гуманізму і того, що розуміємо під цим словом, Ж. Марітен пов'язує людину передусім із героїчним життям. Він зауважує антиномію в житті людини: немає нічого настільки бажаного для людини, як життя героїчне, оскільки людина покликана до більшого, ніж звичайне людське життя. Історію Ж. Марітен бачить у контексті її гуманістичного змісту — у балансі полюсів її провіденціально-есхатологічного потрактування та ствердження її внутрішнього гуманістичного смислового змісту. Так він зауважує можливість єднання гуманістичних і християнських начал в історії.

Ф. Моріак, зважаючи на події його життя і твори, багато в чому поділяє позицію Ж. Марітена. У реальному житті гуманізм Ф. Моріака знайшов вияв у захисті прав і свобод жителів французьких колоній, Марокко та Алжиру, від французьких колоністів і колабораціоністів після закінчення війни, коли на них почалися серйозні нападки, що іноді завершувалися вирокami смертної кари. Природно, що цей гуманізм мав свою основу в переконаннях письменника. Він пов'язує справжній гуманізм і християнство, водночас аналізуючи і характеризуючи сучасних йому гуманістів-агностиків, намагаючись проникнути в їхню психологію, вступаючи з ними в дискусію.

Ф. Моріак зауважує, що серед філософів XVIII ст. та їхніх спадкоємців у XX ст. панувала думка, що по суті християнство закінчилося, як і теологічний етап людства. На думку гуманіста, жахливим недоліком християнства є бажання закувати в кайдани багатоманітну та хвилясту людську природу під приводом вивищення людини до рівня наслідування Христа, що його принижує та сковує. Гуманіст вважає, що християнами стають лише тому, що жертвують те,

що є найбільш істинно людським. На його думку, уніфікована модель того унікального Христа, за якою, як вважають, християни хочуть змодельовати кожну людину, є моделлю мертвою і нав'язаною ззовні. Однак насправді, зауважує Ф. Моріак, річ не стільки в імітації, наслідуванні чи копіюванні Христа, скільки в єднанні з Ним [6].

Ф. Моріак підкреслює, що саме єднання з Христом є відповіддю на питання гуманіста. Христос, який живе в людині, повністю її захоплює. Письменник переконує, що Христос є найвеличнішим творцем особистостей; Він притягує, гармонізує людські пристрасті, почуття, інстинкти, думки. А з цієї розмаїтості Він перемодельовує душу.

П. Клодель особливо яскраво виявляє гуманізм у своїх драмах, стверджуючи високе людське достоїнство, здатність людини до зрілої, високої та справжньої любові та свободи. Наприклад, драматичний конфлікт «Атласного черевичка» (*Le Soulier de satin*) П. Клодель задумував як боротьбу двох деперсоніфікованих сил, найбільш примітивних із тих, які будь-коли роздирали людське серце. З одного боку — палке бажання особистого щастя, у якому навіть найбільш вимоглива філософія бачить не лише головну причину, а й законний напрям будь-якої несвідомої чи свідомої енергії людської істоти. З іншого — категоричний припис ззовні, із яким це бажання має бути погодженим. Коли ці дві потужні сили зіштовхуються, це потребує вирішення, пошуків виходу, і виникає драма. Водночас особливість творчого заповіту П. Клоделя в «Атласному черевичку» полягає в тому, що цей твір — «драма-відповідь», а не «драма-проблема». Пройшовши через усі випробування світу, його герой знаходить найвищу мудрість у примиренні з долею.

Ідеалом П. Клоделя, який відкидає «бідну» доктрину Ф. Ніцше, в царині гуманізму є людина «точна», «старанна» і водночас «праведна» (*l'homme juste*), яка, подібно до досконалого музики, завжди має в собі свідомість того багатоголосного концерту, у якому вона постійно повинна серед постійних несподіванок творити й виконувати свою партію. У контексті свого гуманістичного бачення письменник підкреслює, що немає істоти настільки незначної, яка б не була необхідною людському загалу. П. Клодель зауважує, що важливим є не те, що людина хоче, а те, що від неї хочуть, — її «покликаність». Письменник стверджує, що в природі немає нічого, що існувало б без наміру чи смислу, звернених до людини, а кожна річ існує для аналізу розуму.

Гуманізм П. Клоделя виявляється і в його есеї про сучасний йому стан людства. У творі «Час у пеклі» П. Клодель викриває дегуманізацію в радянській Росії унаслідок «тиранії ідеї». Він зазначає, що коли будівництво нового граду стає категоричним імперативом, людський матеріал, призначений для його створення, ніби сам по собі поділяється на дві категорії: штаб і війська, на тих, хто командує, і підлеглих. Завдання зводиться до того, щоб із підлеглих витягти якнайбільше корисної діяльності. Наприклад, серед тих підлеглих, які є рабами, яких віднесли до небезпечної частини населення, П. Клоделя вражає втрата людських рис. Насильно відірвавши від родини, їх відправляють цілими ешелонами до Сибіру або на північ у поїздах-душогубках, які забиті стосами тіл, де «деякі страдники доходили до такого відчаю, що розбивали голови своїх дітей об телеграфні стовпи» [1, с. 18].

П. Клодель пов'язує гуманізм із християнством, розмірковуючи про користь, яку Релігія дає поезії, зокрема в драмі. У світі, де обриси зла і добра розпливаються, де немає ні інтелектуального, ані морального закону, де все дозволено, де за зло не карають, а за добро не винагороджують, — немає боротьби. Боротьби немає з тої причини, що немає, за що боротися. Але разом із християнським одкровенням, поняттями Раю та Пекла людські вчинки і сама людська доля набувають великої цінності.

Отже, гуманізм у ХХ ст. виявляється в двох своїх варіантах — атеїстичному і християнському, хоча від початку сам гуманізм за своїм духом не був антихристиянським. У ХХ ст. певне коло мислителів, до якого також належать представники неотомізму, і зокрема Ж. Марітен, прагнуть примирити гуманізм і християнство. Марітенівський інтегральний гуманізм розглядає людину в цілісності її природного та надприродного буття і не ставить задалегідь жодної межі проникнення надприродного, божественного в людину. Ж. Марітен наголошує на тому, що людина покликана до більшого, ніж просто людське життя. Історію Ж. Марітен бачить у балансі полюсів її провіденціально-есхатологічного потрактування та ствердження її внутрішнього гуманістичного змісту. Творчість Ф. Моріака у своїй сутності є вираженням християнського гуманізму, на розумінні якого людини позначились роздуми неотомістів і зокрема Ж. Марітена. Спадок Ф. Моріака позначений гуманізмом, співзвучним із сучасними йому суспільними, політичними та культурними перетвореннями, який водночас знаходить точки дотику в ставленні до людини його колег та часто однодумців

стосовно багатьох питань творчості та життя в колі письменників французького «католицького відродження». Ф. Моріак, як і П. Клодель, пов'язує справжній гуманізм і християнство.

У цьому Ф. Моріаку певним чином суголосна думка П. Клоделя, герої якого ростуть у своєму розумінні людяності через відкриття в

собі здатності до свідомої самопожертви. П. Клодель особливо яскраво виявляє гуманізм у своїх драмах через ствердження людського достоїнства та здатності людини до зрілої любові та свободи. Ідеалом П. Клоделя є людина «точна», «старанна» і водночас «праведна» (*l'homme juste*).

Список літератури

1. Клодель П. Время в аду. *Посев*. 2006. № 6. С. 17–21.
2. Клодель П. Между «видеть» и «созидать». *Новая Юность*. 2003. Журнальный зал в РЖ, «Русский журнал». URL: http://magazines.russ.ru/nov_yun/2003/2/klod-pr.html (дата звернення: 15.02.2022).
3. Моріак Ф. Блокноты (Главы из «Блокнотов»). *Вестник Нунжегородского государственного лингвистического университета им. Н. А. Добролюбова*. 2010. Вып. 9. URL: [Vestnik 9_2010.pdf](http://vestnik9_2010.pdf) (дата звернення: 15.02.2022).
4. Моріак Ф. Предисловие к книге «Освобожденный Париж». *Не покоряется ночи*. Москва : Прогресс, 1986. С. 266–271.
5. Моріак Ф. У що я вірю. Серія «Дух і літера» / пер з фр. А. Ситника. Київ : Дух і Літера, 1993. 130 с.
6. Mauriac F. Words of Faith. Internet archive. URL: <https://ia902702.us.archive.org/33/items/wordsofffaith012059mbp/wordsofffaith012059mbp.pdf> (дата звернення: 15.02.2022).

References

- Claudel P. (2003). Miezhdou “viedet” i “soziedat”. *Novaja Junost’*. http://magazines.russ.ru/nov_yun/2003/2/klod-pr.html [in Russian].
- Claudel, P. (2006). Vriemia v adou. *Posiev*, 6, 17–21 [in Russian].
- Mauriac, F. (1986). Predisloviye k knigie “Osvobozhdienniy Parizh”. In *Nie pokoriatsia nochy* (pp. 266–271). Progress [in Russian].
- Mauriac, F. (1993). *Ou shcho ya viryu*. Duh i Litera [in Ukrainian].
- Mauriac, F. (2010). Bloknoty (Glavy iz “Bloknotov”). *Viestnik Nizhegorodskogo gosudarstviennogo lingvisticheskogo universiteta im. N. A. Dobroliubova*, 9. [Vestnik 9_2010.pdf](http://vestnik9_2010.pdf) [in Russian].
- Mauriac, F. Words of Faith. Internet archive. <https://ia902702.us.archive.org/33/items/wordsofffaith012059mbp/wordsofffaith012059mbp.pdf>.

A. Polshchak

F. MAURAC'S AND P. CLAUDEL'S NOTION OF HUMANISM IN THE CONTEXT OF FRENCH CATHOLIC REVIVAL LITERATURE

The article tells about F. Mauriac's and P. Claudel's notion of humanism in the frames of French Catholic Revival literature, which has its definite mutual features, in particular, the estimate of a human being's role and place in the society and in the world. The work notices the confrontation of approaches in the XXth century humanism – the atheistic and Christian ones. Works of F. Mauriac (Nobel Prize winner) are in their deepest nature the expression of Christian humanism, which in the XXth century are marked with J. Maritain's thoughts about the integrity of individual's natural and supernatural existence. The Nobel Prize winner also links up the true humanism and Christianity. At the same time he analyzes the approach of modern agnostic humanists. They consider that Christianity has an awful defect in its wish to limit the diverse human nature under the pretext to raise an individual to the level of imitation of Christ. An agnostic humanist regards, that Christians sacrifice the part of their nature which is the most truly human. He thinks that the unified model of the unique Christ, according to which, as he reckons, Christians want to shape every human being, is pressed from outside. But Mauriac notices that in fact the matter is rather in unity with Christ than in imitation or copying Him. Christ harmonizes the human passions, feelings, instincts, thoughts, and from this variety He remodels the soul, as He is the greatest creator of the human individuals.

*Paul Claudel expresses his humanism in his dramas stating the human dignity and aptitude for mature love and freedom. The writer's ideal is a strict, careful and at the same time “righteous” (*l'homme juste*) individual. In the context of his humanistic view P. Claudel stresses that there is not such an unimportant being that is not necessary for society. In his considerations about the advantage, which Religion gives to poetry and drama, the writer links up the humanism and Christianity like F. Mauriac, whose works in their essence is the expression of Christian humanism, does it.*

Keywords: F. Mauriac, P. Claudel, humanism, Christian, integrity.

